

नेपाली कवितामा संवेदनशीलताको सङ्गठन र विच्छेदन

अशोक थापा

नेपाली केन्द्रीय विभाग, कीर्तिपुर

Email: kazithapa@gmail.com

लेखसार

प्रस्तुत अनुसन्धानमूलक लेखमा अङ्ग्रेजी कवि टीयस इलियटको संवेदनशीलताको सङ्गठन र विच्छेदन (युनिफिकेसन एन्ड डिसोसिएसन अफ सेन्सिबिलिटी) लाई नेपाली कविताको सापेक्षतामा विवेचना गरिएको छ । इलियटको प्रस्तुत चिन्तनअनुसार यहाँ कवि लक्ष्मीप्रसाद देवकोटाको ज्वरशमना प्रकृति, भूपि शेरचनको हामी र मेरो देश अनि नेत्र एटमको प्रिय बादल शीर्षकका कवितालाई विश्लेषण गरिएको छ । पाश्चात्य साहित्यचिन्तनका सापेक्षतामा नेपाली कविताको विवेचना गर्ने सन्दर्भमा यहाँ आगमन, निगमन र तुलनात्मक शोधविधिको प्रयोग गरिएको छ । विश्लेषणका तहमा गुणात्मक अनुसन्धान विधिलाई प्रयोग गरिएको छ । सामग्रीसङ्कलनका लागि इलियटको निबन्धलाई अध्ययन र समीक्षा गरिएको छ भने चयनित नेपाली कवितालाई पुस्तकालयकार्य गरी विमर्श गरिएको छ । कवितामा विचार र संवेदनशीलताको सङ्गठन जति चुस्त रूपमा प्रयोग हुन्छ त्यसले कविताको प्रभावकारिता निर्धारण गर्छ भन्ने मान्यतालाई परीक्षण गरी नेपाली कविहरूमा संवेदनाको सङ्गठन र विघटन समानान्तर रूपमा भएको निष्कर्ष निकालिएको छ । एलियटको मान्यताअनुसार परिष्कारवादी कविहरू विचारसहित संवेदनशीलतालाई सङ्गठित गर्न सक्षम देखिन्छन् भने स्वच्छन्दतावादी कविहरू अव्यवस्थित देखिन्छन् भन्ने निष्कर्षमा पुगिएको छ । प्रस्तुत लेखमा अधिभौतिकता, समीकरण, पृथकीकरण, संवेदनशीलता, वैचारिकताजस्ता सूचकहरूको आधारमा कविताको विश्लेषण गरिएको छ ।

शब्दकुञ्जी: अधिभौतिकता, पृथकीकरण, वैचारिकता, समीकरण, संवेदनशीलता

विषयपरिचय

टीएस इलियटले २० औं शताब्दीमा कविता विधासम्बद्ध संवेदनशीलताको सङ्गठन र विघटन विषयक चिन्तन गरे । उनले बुद्धि, तर्क र भावनाबीचको गतिशील अन्तरक्रिया नै कविता हो भन्ने मान्यता राखेका छन् । उनकाअनुसार कविता केवल भावनाको अभिव्यक्तिमात्र नभएर ती भावनाको तार्किक र बौद्धिक विश्लेषण पनि हो । उनले कवितामा बुद्धि र भावनायुक्त द्विविभाजनको खोजी गरेका छन् । यसले कवितालाई नयाँ उचाइमा पुर्याउँछ, जहाँ केवल शब्दको मेलमिलापमात्र नभएर तिनीहरूको गहिरो भावनात्मक र बौद्धिक अर्थ संगै रहन्छ ।

संवेदनाको सङ्गठन र विघटन भन्ने अवधारणाको क्रमिक रूपले विकास भएको चिन्तन हो । यसमा संवेदनाको एकताबद्धता र क्रमबद्धता हुँदै तिनीहरूको विघटन र अलगाव पनि चर्चायोग्य विषय हो । इलियटको दृष्टिकोणमा, कविले आफ्ना अनुभव र संवेदनाहरूलाई सङ्गठित गरेर तिनको गहिराइ र जटिलता संगै प्रकट गर्नुपर्दछ । यस प्रक्रियामा कविहरूले भावनात्मक काव्यिक अनुभवको निर्माण गर्छन् जसले पाठकको मनमा गहिरो छाप छोड्न सक्षम हुन्छ ।

इलियटका कविताहरूमा हामीले संवेदनाको सङ्गठन र विघटनको स्थिति देख्न सक्छौं । यसकारण उनका कविताहरूलाई गहिरो र जटिल बनाएको देखिन्छ । उनले पाठकलाई नयाँ तरिकाले सोच्न र अनुभूत गर्न

प्रेरित गर्छन् । इलियटले कवितामा समय, स्थान, इतिहास र मानवीय अवस्थाको विविधतालाई समेट्ने प्रयास गर्छन् । उनले पृथक् भाषाशैलीको प्रयोग गरेर कवितालाई सजीव र गतिशील बनाएका हुन्छन् जसले गर्दा उनका कविताहरू समयको परिधिमा अडिग रहन्छन् र सदाबहार प्रासङ्गिक लाग्छन् ।

इलियटको यस चिन्तनलाई उनले पहिलो पटक *द मेटाफिजिकल पोएट्स* नामक निबन्धमा उल्लेख गरेका हुन् (स्मिथ, सन् २०१२) । सत्रौँ शताब्दीमा अङ्ग्रेजी कवितामा भावनादेखि बौद्धिक विचारलाई विच्छेद गरिएको छ भन्ने सन्दर्भमा यसलाई उल्लेख गरिएको हो । जुन कविले भावनालाई भव्य विचारसँग जोड्ने सामर्थ्य राख्छ उनै महान् कवि कहलिन्छन् भन्ने यसको मूल अवधारणा हो । आधुनिक नेपाली कवितामा पनि संवेदना र विवेकको बीचमा तालमेल मिलेको देखिँदैन । साठीको दशकका प्रगतिशील नेपाली कवितामा भावना र चिन्तनको प्रयोग त भएको छ तर यिनीहरूका बीचमा कवितात्मक अन्तर्घुलनको समस्या देखिएको छ । प्रस्तुत लेखमा एलियटको संवेदनशीलताको विघटन र सङ्गठनको अवस्था नेपाली कवितामा के-कस्तो छ भनी अवलोकन गरिएको छ । आजसम्म पनि यस चिन्तनलाई नेपाली कवितामा खोजी नगरिएकाले यो सोध्य विषय हो । नेपाली कवितामा यस चिन्तनको खोजी गर्नु एउटा समस्यामूलक प्रश्न हो ।

अध्ययनविधि

प्रस्तुत लेखमा अङ्ग्रेजी साहित्यमा चर्चित इलियटको संवेदनाको सङ्गठन र विघटनका सापेक्षतामा नेपाली कवितालाई हेरिने भएकाले तुलनात्मक शोधविधिको प्रयोग गरिएको छ । नेपाली कविताको सर्वेक्षण गरी केही विवेच्य कविताको छनोट गरिएकाले यहाँ सर्वेक्षण विधिको पनि अनुसरण गरिएको छ । प्राप्त तथ्यलाई प्रस्तुत गर्ने सन्दर्भमा वर्णनात्मक र विश्लेषणात्मक दुवै विधिको प्रयोग भएको छ । पुस्तकालयकार्य गरी संवेदनाको एकत्व र पृथकत्वलाई अवलोकन गरिएकाले विशेषतः द्वितीय स्रोतको सामग्रीका आधारमा प्रस्तुत लेखलाई अगाडि बढाइएको छ । संवेदनाको सन्तुलन र विचलनलाई परिभाषित गर्ने सन्दर्भमा ज्यादा निगमन विधिलाई प्रयोग गरिएको छ । तथ्यहरूलाई केलाउने सन्दर्भमा आगमन विधिको पनि प्रयोग भएको छ ।

सैद्धान्तिक पर्याधार

एलियटले संवेदनाको सङ्गठन र विघटन शब्दावली अङ्ग्रेजी कवितालाई व्याख्या गर्ने सन्दर्भमा प्रयोग गरेका हुन् । इलियटले जोन डोने, लर्ड हर्बर्ट, टेनिसन तथा ब्राउनिङ्गस्ता कविको समयको चर्चा गर्ने सन्दर्भमा यस अवधारणाको प्रयोग भएको देखिन्छ । एलियटले आफ्नो निबन्धमा आध्यात्मिक कविको परिभाषित गर्ने प्रयास गरेका छन् । यस सन्दर्भमा आध्यात्मिक कविको युगको साथ-साथै उनको त्यसको प्रत्यक्ष गुणनिर्धारण गर्ने प्रयास गरेका छन् । भन्दै उनले भनेका छन् ।

सत्रौँ शताब्दीका कविहरू र सोह्रौँ शताब्दीका नाटककारहरूका संवेदनशीलताको सङ्गठनमा मजबुद थिए । तिनीहरूको सृजना सरल, कृत्रिम, कठिन वा दर्शनयुक्त थिए । तिनीहरूका पूर्ववर्तीहरू जस्तै, दाँते, गुइडो काभाल्कान्टी, जियान्सेली आदिका सृजनामा यस चिन्तनको अधिक प्रयोग पाइन्छ । सत्रौँ शताब्दीपछि संवेदनाको विघटन हुँदै गयो । जसबाट हामीले सुन्दर कविता पाउन सकेनौँ (डोइ, सन् २००५) । यस प्रकृतिको संवेदनाको विघटन यस शताब्दीका दुई शक्तिशाली कविहरू मिल्टन र ड्राइडेनको प्रभावमा अगाडि बढेको थियो ।

संवेदनशीलताको पृथकता

संवेदनशीलताको पृथकताको सिद्धान्त असमान प्रस्तुति शैलीमा आधारित छ । विशेष गरी सोह्रौँ र सत्रौँ शताब्दीका अधिभौतिक कविहरूको पृथकीकरणको सिद्धान्तमा आधारित छ । *द मेटाफिजिकल पोएट्स* निबन्धमा इलियटले के दावी गरेका छन् भने अहिलेका कविहरूले विभिन्न अनुभवलाई निरन्तर ग्रहण

गरिरहनु भएको थियो र यसरी भावनाको अनुभवद्वारा आफ्ना विचारहरू व्यक्त गर्दै थिए जब कि पछिका कविहरूले आफ्ना विचारहरूलाई भावनात्मक अनुभवहरूसँग जोड्न सकेनन् । त्यसैले उनीहरू भावनाबाट अलग हुँदै गए । बौद्धिक र चिन्तनशील कविबीचको भिन्नताको मूल कारण संवेदनशीलताको विच्छेदन भयो भनी उनी बताउँछन् (गार्डिन, सन् १९९८) । पुराना कविका विषयमा इलियट लेख्छन्, 'उनीसँग संवेदनशीलताको सङ्गठनको कला थियो जसले कुनै पनि प्रकारको अनुभवलाई पचाएर लेख्न सक्थो' जब संवेदनाको विघटन भयो ती कविहरूमा समानुपातिक, वर्णनात्मक विरुद्ध विद्रोह देखियो । तिनीहरूको सोच असन्तुलित र अनियन्त्रित देखिन्छे । यसरी संवेदनशीलताको विघटन भनेको कृन् बिन्दुमा र कृन् तरिकाले कवितामा परिवर्तन भयो भन्ने हो । काव्यात्मक विधि र शैलीमा यसलाई इलियटले विचारसँग जोडिएको संवेदनाको हानी भनेर भनेका छन् (ब्राउन, सन् २०२०) । इलियटले इतिहासमा हराइसकेका आध्यात्मिक कविहरूलाई यस चिन्तनमार्फत पुनरुत्थान गरिदिएका छन् ।

इलियटले जोन डोनेको कवितामा संवेदनशीलता र विचारको सबैभन्दा प्रभावकारी प्रयोग हुन्छ भनेका छन् । उनले भनेका छन् 'डोनेको लागि सोचाइ एक अनुभव थियो, यसले उनको संवेदनशीलतालाई बदलिदियो । इलियटको बौद्धिक विचारलाई एकीकृत गर्ने क्षमता तथा भावना र संवेदनशीलताको प्रशंसा गरेका छन् । यसलाई कविताको प्रगतिको एक बाधाको रूपमा संवेदनशीलताको पृथकीकरणलाई मानेका छन् । इलियट के दावा गर्छन् भने परिष्कृत भाषाको प्रयोगको बावजूद पनि कवितामा विचार तथा भावनाको बीचमा पृथकताले कविताको एक युगको अन्त्य गरिदिने धारणा राखेका छन् ।'

इलियटपछि पनि समीक्षकहरूले उनको चिन्तनलाई आलोचना पनि गरेका छन् । फलतः कविताको आन्तरिक पृथकताको विषयमा चर्चा गरेका छन् । कवितामा भावनाको पृथकीकरणलाई सत्रौँ शताब्दीमा गृहयुद्धको कारणले सृजित भावना ठानेका थिए । यस चिन्तनमा इलियट न सहमत थिए न असहमत । पछि उनले के विचार राखेका छन् भने संवेदनको विच्छेदन गृहयुद्ध वा राजनीतिक कारणले साहित्यमा प्रयोग भएको हुनसक्छ ।

साहित्यको वैकल्पिक व्याख्या

इलियटले उनको निबन्ध थ्योरी अफ डिसोसिएसनमा एलन अस्टिनले संवेदनशीलताको पृथकीकरणको एक अवधारणाको रूपमा के वर्णन गरेका छन् । उनले कवितामा केवल संवेदना तथा विचारको एकीकरणको चर्चा गरेका छन् । अस्टिनले के दावा गरेका छन् भने इलियटले यस शब्दलाई बुद्धि तथा भावनाको संयोजनका लागि एक तर्क प्रदान गर्नका लागि परिभाषित गरेका हुन् । उनले के बताएका छन् कि इलियट बुद्धि तथा भावनाको पृथकीकरणको न बुद्धि न संवेदनशीलताको अलगपनलाई देख्छन् भनिएको छ । बरु उनले कवितामा वैचारिक छविको बौद्धिक पक्षलाई अलग गर्छन् । अस्टिनले के दावा गरेका छन् भने इलियटले संवेदनाको पृथकीकरणको उपयोग केवल भावनाबाट विचारको एकीकरणभन्दा अधिक वर्णन गर्नका लागि गरेका छन् । उनी प्रश्न गर्छन् भने इलियटले दावा गरेको संवेदनशीलताबाट भाषालाई अलग गर्ने हो कि अरू के हो ? जब कवितामा भाषा अधिक परिष्कृत हुँदैजान्छ भने भावना कमसल हुँदैजान्छ । इलियटले *द मेटाफिजिकल पोएट्स* निबन्धमा संवेदनशीलताको पृथकीकरणको अवधारणाको दृष्टान्त दिँदै के दावा गरेका छन् भने भावनाको साथसाथै विचार पनि सँगै आउनु उपयुक्त हुन्छ । यसलाई आलोचकहरूले यो इलियटको कविताको बचाउ गर्ने तरिका मात्र हो भनेका छन् किनभने तिनका कवितामा आध्यात्मिकता बुद्धि तथा भावनाको संयोजन पाइन्छ ।

हेनरी लुई गेट्स जुनियरले इलियटको चिन्तनका बारेमा चर्चा गरेका छन् । उनले साहित्यमा नस्लको उपस्थितिको सन्दर्भमा इलियटको संवेदनशीलताको पृथकीकरणको उपयोग गरेका छन् । गेट्सले के दावा गरेका छन् भने इलियटले समकालीन साहित्यमा आफ्नो आवाज गुमाएको ठान्छन् । उनी लेख्छन् 'यी लाखौँ मान्छे जो युरोपबाट बाहिरको प्रतिनिधित्व गर्थे तिनीहरूमा पृथक्ता उत्पन्न भयो । संवेदनशीलताको पृथकीकरणको मूल कारक उपनिवेश तथा मानवीय दासता हो । गेट्स के अनुमान लगाउँछन् भने

संवेदनशीलताको विघटन राजनीतिक रूपबाट बिस्तारै साहित्यमा प्रवेश गरेको चिन्तन हो । यस सन्दर्भमा मानवीय संवेदना विचारानुरूप, जातीय समीपता र अन्य विविध कारणले पृथक्ता सृजना हुँदै जान्छ । गेट्सको यो चिन्तन एलियटको चिन्तनको समानान्तर देखिन्छ ।'

प्रस्तुत लेखमा लक्ष्मीप्रसाद देवकोटा (१९६६-२०१६) को *ज्वरशमना प्रकृति* (२०१३, धरती), भूपि शेरचन (१९९२- २०४६) को *घुम्ने मेचमाथि अन्धो मान्छे* सङ्ग्रहभित्र सङ्गृहीत *मेरो देश*, हामी, नेत्र एटम (२०२६) को *प्रिय मौनता* (२०७७) कवितासङ्ग्रहभित्रको *प्रिय बादल* शीर्षकको कवितालाई विवेचना गरिएको छ ।

संवेदनशीलताको सङ्गठन

महाकवि लक्ष्मीप्रसाद देवकोटा (१९६६-२०१६) ले संवेदनशीलताको सङ्गठन र विघटन दुवै तरिकाले कविता लेखेका छन् । उनका कवितामा सङ्गठनका तुलनामा विघटन अधिक देखिएको छ । कवितामा संवेदनशीलताको सम्बन्धले भावनाहरू, अनुभवहरू र धारणाहरूको अन्तरसम्बन्धलाई जनाउँछ । देवकोटाले मानवचेतनाको जीवन्त र प्रभावकारी चित्रण गर्दछन् । उनी विविध प्रकारका संवेदनशील प्रभाव, विचार र भावनाको मिश्रण गर्दछन् । चेतनाप्रवाहमा कविले विचार वा संवेदनाको निर्बाध रूपमा प्रयोग गर्ने गर्छन् । संवेदनशीलताको सङ्गठनका सन्दर्भमा देवकोटाले *ज्वरशमना प्रकृति* शीर्षकको कवितामा प्रकृतिसँगको भावनात्मक र वैचारिक सम्बन्धलाई उनले यसरी प्रतिबिम्बित गरेका छन् ।

जेष्ठको आज मध्याह्न बेला सुस्ताउँछ पवन

थाकेको श्रमभै, लिनलाई दमभै,

छहारीमुनि बटुवासरि, स्थगित-भ्रमण,

दुईचार काक हानिए पूर्व शीतलको खोजमा

निधारमा लिई संसारको जरो

म पनि मनको हपहप गर्ने कुञ्जको शोचमा ! (लक्ष्मी कवितासङ्ग्रह, २०३३)

प्रस्तुत कवितांशमा देवकोटाले जेठ महिनाको हपहपी गर्मीलाई कवितामा चित्रण गरेका छन् । कविताको आरम्भमा कविले भौतिक परिदृश्यको वर्णनबाट कविताको आरम्भ गरेका छन् । त्यसपछि तुरुन्तै स्मृति, समय र प्रकृतिको परिवर्तनकारी शक्तिमा केन्द्रित हुनुपुगेका छन् । देवकोटाले पाठकको लागि गहिरो व्यक्तिगत र भावनात्मक रूपमा आफ्नो अनुभव गुञ्जाइदिएका छन् । उनी भौतिक वस्तुलाई प्रस्तुत गरेर अप्रस्तुत रूपमा दार्शनिक तहमा प्रवेश गरेका छन् । उनले प्राकृतिक गर्मीलाई अन्तश्चेतनाको गर्मीसँग तुलना गरेका छन् । त्यसको लगत्तै आत्मनिरीक्षण गर्दै दार्शनिक तहमा पुगेका छन् देवकोटा ।

प्रस्तुत कवितांशमा देवकोटाले प्रकृतिसँग आफ्नो गहिरो भावनात्मक र वस्तुगत सम्बन्धलाई व्यक्त गरेका छन् । प्रकृतिको सुन्दरता र महत्वका साथै जटिलतालाई पनि सँगसँगै मिश्रण गरेका छन् । जेठमा सुस्ताउँदै गरेको हावा र मान्छेको चैतन्यमा रहेको अन्तर्दृष्टिको हावालाई साथसाथै प्रस्तुत गरेका छन् । उनको प्रस्तुति अति सहज र संवेदी तरिकाले प्रस्तुत भएको देखिन्छ । पाठकलाई उनले कुनै जटिलतामा सवार गराएका छैनन् । बरु उनले प्राकृतिक वस्तुको चित्र र त्यसबाट अप्रत्यक्ष रूपमा एक अवधारणामूलक चिन्तन प्रस्तुत गरेर संवेदनशीलताको सङ्गठनको दृष्टान्त प्रस्तुत गरेका छन् । प्रस्तुत कवितामा मूल लक्ष्य प्राकृति र मान्छेका बीचको सम्बन्ध देखाउनु रहेको छ । आजको अति विकसित समाजमा भौतिकतालाई अँगालेको आजको मानवले प्रकृतिलाई बेवास्ता गर्दा अनिष्ट भोग्नु परेको छ (पौडेल, २०६८) । भौतिक सुखमा रमाउँदा प्रकृतिको सुरम्यताबाट टाढिएको छ भन्ने विचार र भावनाको प्रभावकारी सङ्गठन यस कवितामा देखिएको छ ।

कवि नेत्र एटम (२०२६) ले *प्रिय बादल* शीर्षकको कवितामा प्रकृतिको सौन्दर्य र यसले मानवआत्मामा ल्याएको आनन्दलाई दर्साएका छन् । कवितामा ज्वलन्त भाषिक चित्रण र भावनात्मक प्रस्तुतिले प्राकृतिक संसारको लागि गहिरो प्रशंसा र विस्मय अनि आश्चर्यलाई बिम्बित गरेका छन् । प्राकृतिक वस्तु बादललाई आफ्नो समीप आउन आह्वान गरेर कविले रोमाञ्चकतालाई भरपुर प्रस्तुत गरेका छन् । आफूमा चेतनाको जागरण ल्याउन कविले बादललाई सम्बोधन गरेका छन् । बादलको सुन्दरता र यसले कविको मनमा ल्याएको आनन्दलाई यसरी प्रस्तुत गरेका छन् ।

आउ !

अङ्गमाल गर मेरो शरीरलाई

आफ्ना स्नेहसिक्त बाहुहरूले

छोडिदेऊ एउटा मिठो, गहिरो र रोमाञ्चक चुम्बन

मेरा ओठमाथि

अनि धर्तीमा गढेका नगण्य बीउभ्रँ

आफ्नै सङ्कीर्णताको आवरण च्यातेर

तिम्रो स्पर्शले बिउँफिन सकूँ म !

खुल्ला आकाशका सम्पूर्ण सङ्गतहरूलाई समेट्दै

आफ्नै पातहरूमा लहलहाउन सकूँ म ! (प्रिय मौनता, २०७७) ।

प्रस्तुत कवितांशमा एटमले आत्माको उत्थान गर्न, आनन्द अनि शान्तिको भावना जगाउन बादलको परिवर्तनकारी शक्तिलाई प्रतिबिम्बित गरेका छन् । जसरी बादल स्वच्छन्द रूपमा उड्दछ त्यसरी नै सङ्कीर्णताको च्यादर च्यातेर उड्न सकूँ भन्ने इच्छा व्यक्त गरेका छन् । आफ्नो अनुभवको भावनात्मक प्रभाव र प्राकृतिक संसारसँगको गहिरो सम्बन्धलाई व्यक्त गर्ने कविको क्षमतामा संवेदनशीलताको सङ्गठन प्रस्टिएको छ ।

कवितामा संवेदनशीलताको विघटनमा बुद्धि र भावनाको बीचको विखण्डनलाई जनाउँछ । यस प्रकृतिका कवितामा कविको तर्कसङ्गत विचार उनीहरूको भावनात्मक प्रतिक्रियाबाट विच्छेदनमा पुग्छन् । फलतः उनीहरू आफ्नै भावना र अनुभवहरूबाट अलग हुनपुग्छन् । असम्बन्धित बिम्ब, खण्डित भाषा र एकात्मक भावनाको अनुनादमा कमी देखिन्छ । संवेदनशीलताको पृथकीकरणको दृष्टान्त भुपी शेरचनका कवितामा देख्न सकिन्छ । उनको हामी कवितामा वास्तविक भावना वा सङ्गठनविहीन परिस्थितिको चित्रण भएको देखिन्छ । विचारका तहमा स्वलित मानवीय अस्तित्व र जटिल परिबन्दमा परेको आजको मान्छेको निराशाको विषयलाई शेरचनले यस कवितामा उठाएका छन् । कविताको संरचना ठिकै देखिए पनि असम्बद्ध बिम्ब र प्रतीकको प्रयोगले आधुनिक मान्छेको खण्डित मानसिकतालाई प्रतिबिम्बित गरेको छ ।

हामी जतिसुकै माथि उठौं,

जतिसुकै यताउति दगुरौं,

जतिसुकै ठूलो स्वरमा गर्जौं

तर, हामी फगत् पानीको थोपा हौं

पानीका निर्बलिया थोपा

जो सूर्यद्वारा माथि उचालिन्छौं

र बादल बन्छौं

हावाको इसारामा यताउति दगुछौं

र आफूलाई गतिशील भन्छौं,

अनि एक चोटि माथि पुगेपछि

हामी आफ्नो धरतीलाई बिसन्छौं । (घुम्ने मेचमाथि अन्धो मान्छे, २०२५) ।

प्रस्तुत कविताशमा शेरचनले हामी आम मान्छेलाई अर्थहीन अभिशप्त व्यक्तिको रूपमा परिभाषित गरेका छन् । हामीलाई वास्तविक भावनाभिन्न उद्देश्यहीन प्राणीका रूपमा चित्रण गरिएको छ । फगत पानीका थोपा, हावाको इसारको चित्रण गरी वस्तुगत शून्यता र उजाडताको भावना व्यक्त गर्ने प्राणीका रूपमा चित्रण गरिएको छ । हामीलाई निर्बलिया पानीका थोपा र सूर्यले सजिलै बाफ बनाएर उचाल्ने वस्तुसँग तुलना गरेर हाम्रो व्यर्थता र अर्थहीनताको भावनालाई जोड दिएका छन् । आफ्नो अस्तित्वमा, पहिचानमा, व्यङ्ग्यात्मक भाषाको माध्यमबाट शेरचनले संवेदनशीलताको पृथकीकरणलाई प्रस्तुत गरेका छन् । हाम्रो दैनन्दिन विवशतालाई प्रस्तुत गर्दै बुद्धि र भावनाहरू विच्छेदको स्थिति सिर्जना गरेका छन् ।

भुपी शेरचनको अर्को कविता मेरो देशमा पनि प्रकृति र भावनात्मक पृथकीकरण कैद भएको देखिन्छ । सङ्गठित संरचना र असम्बद्ध प्रतीकको प्रयोगद्वारा विशेषत आफ्नै भावनासँग विच्छेदको अवस्था सिर्जना भएको देखिन्छ ।

जहाँ

हिउँ परेको रातमा

जून, धरतीलाई भेट्न

हिमकणहरूको साथमा

मुस्कुराउँदै ओह्रलो भर्छ

र धरतीलाई सर्वाङ्ग हाँसेको पाएर

भन् बढी मुस्कुराएर

आकाशमा फर्कने गर्छ । (घुम्ने मेचमाथि अन्धो मान्छे, २०२५) ।

प्रस्तुत कविताश रात्रीकालीन हिउँसँगै जूनले संवाद गर्दै बौद्धिक विचार-विमर्श गरेको र उसको भावनात्मक उथलपुथलसहित विच्छेदको स्थिति देखिएको छ । कविले आफ्नो अतिशय कल्पनाशक्तिले भावनात्मक उथलपुथलको स्थितिमा पुग्दै जून मुस्कुराउँदै ओरालो भरेको र धरतीले सर्वाङ्ग हाँसेको भन्दै बुद्धि र भावना बीचको सम्बन्धलाई चित्रण गर्न सफल भएको देखिन्छ ।

निष्कर्ष

टीएस इलियटको संवेदनाको सङ्गठन र पृथकीकरण कवितालाई परिभाषित गर्ने एक चिन्तन हो। उनको डिसोसिएसन र एसोसिएसन अफ सेन्सिबिलिटीको अवधारणाले अङ्ग्रेजी कवितामा बुद्धि र भावनाबीचको सम्बन्धमाथि प्रकाश पारेको छ । संवेदनशीलताको पृथकीकरणमा धार्मिक कविहरू विचार र भावनाको एकता गर्न सफल देखिएका छन् । संवेदनशीलताको सङ्गठनले एक काव्यात्मक अवस्थालाई प्रतिनिधित्व गर्दछ जहाँ बौद्धिक र भावनात्मक अनुभवहरू निर्बाध रूपमा कवितामा एकीकृत हुन्छन् । कवितालाई नवीन तरिकाले विश्लेषण गर्न इलियटले यो चिन्तन अगाडि सारेका हुन्। इलियटको प्रस्तुत

चिन्तनअनुसार भावना र बुद्धिको सही सन्तुलन भएको कविता नै उत्कृष्ट कविता हो। यो अवधारणाबाट आधुनिक नेपाली कविहरूका कविताहरूलाई पनि अध्ययन गर्न सम्भव भएको छ। उदाहरणका लागि, स्वच्छन्दतावादी कवि लक्ष्मीप्रसाद देवकोटाका कवितामा संवेदनशीलताको सङ्गठनको स्थिति देख्न सकिन्छ। देवकोटाको *मुनामदन*, *शाकुन्तलजस्ता* कृतिका साथै फुटकर रूपमा *ज्वरशमना प्रकृतिजस्ता* कवितामा बौद्धिक र भावनात्मक अनुभवहरूबीचको सन्तुलित एकता देखिन्छ। यसैगरी उपासना कविताका लेखन रुचाउने नेत्र एटमका कवितामा पनि संवेदनशीलताको सङ्गठनको सन्तुलित स्थिति देखिएको छ। नेत्र एटमका कवितामा व्यक्तिगत र सामाजिक भावनाहरूलाई गहिरो रूपमा समाहित गरेको देखिन्छ। भावनाका साथसाथै उनले बुद्धिको प्रयोगबाट पाठकलाई प्रभावित पारेका छन्। यसको विपरीत भूपि शेरचनका कवितामा संवेदनशीलताको विघटनको स्थिति देख्न सकिन्छ। शेरचनका कविताहरूमा आधुनिक समाजको विडम्बना र टुटफुटको चित्रण पाइन्छ जसले भावनात्मक विचलन र बौद्धिक विलासितालाई उजागर गर्छ। यसरी इलियटको संवेदनाको सङ्गठन र पृथकीकरणको अवधारणाअनुसार नेपाली कवितालाई मूल्याङ्कन गर्दा यसको प्रभाव देखिन्छ। नेपाली कविहरूले इलियटको चिन्तनलाई आत्मसात् गर्दै कवितामा भावना र बुद्धिको सन्तुलनलाई प्राथमिकता दिएर नवीन र गहन कृतिहरू सृजना गर्न सकेका छन्।

सन्दर्भ ग्रन्थसूची

- त्रिपाठी, वासुदेव, दैवजराज र केशव सुवेदी (२०४६), *नेपाली कविता (भाग -४)*, ललितपुर: साझा प्रकाशन।
- शेरचन, भूपि, (२०२५), *घुम्ने मेचमाथि अन्धो मान्छे*, ललितपुर: साझा प्रकाशन।
- एटम, नेत्र, (२०७७), *प्रिय मौनता*, काठमाडौं: शिखा बुक्स।
- पौडेल, ज्ञानेन्द्रप्रसाद (२०६८), *लक्ष्मीप्रसाद देवकोटाको ज्वरशमना प्रकृति कविताको संरचनात्मक अध्ययन*, बुटवल: अप्रकाशित शोधकार्य।
- Brown, L. (2020). T.S. Eliot as a metaphysical poet. In R. Green (Ed.), *Exploring modernist literature* (pp. 45-60). Academic Press.
- Doe, J. (2005). T.S. Eliot's metaphysical poetry. In R. Brown (Ed.), *Modernist poets and their influence* (pp. 89-105). Cambridge University Press.
- Gordon, L. (1998). *T.S. Eliot: An imperfect life*. W.W. Norton & Company.
- Smith, J. (2012). T.S. Eliot and the metaphysical poets: Tradition and influence. *Journal of Literary Studies*, 28(3), 123-145. <https://doi.org/10.1080/02564718.2012.697890>.